

РАЗВОЈНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ ДУНАВСКОГ РЕГИОНА С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СРБИЈУ¹

Гајић М., Ловре К., Зекић С., Кресоја М.²

Резиме

Прошлост испреплетена конфликтима, насталих у тежњи за остварењем широке лепезе засебних интереса, значајно је утицала на дугорочне односе међу подунавским земљама. Међутим, у последњих пола века ове земље обједињују појединачне интересе у заједничке, како би на што ефикаснији начин искористили природне потенцијале дунавског слива. Пловни пут Дунава, након отварања канала Рајна-Мајна-Дунав, повезује Северно и Црно море, што је од немерљивог значаја за све подунавске земље. Истовремено, такав вид саобраћајне фреквентности захтева усвајање бројних регулатива усмерених на обезбеђење слободне пловидбе Дунавом. Наравно, ово изискује усклађивање бројних интереса како се не би нарушио суверенитет подунавских земаља. Ток Дунава Србији у многоме олакшава комуникацију са суседним земљама, а потом и земљама Европске уније. Тиме је отворена могућност за унапређење привредних активности кроз њихову диверзификацију, унапређење развоја руралног туризма, а самим тим и убрзани развој руралних регија у подручју Дунавског слива.

Кључне речи: Дунав, Дунавски регион, Србија, рурални развој.

Приступне напомене

Историјски посматрано, Дунавски регион је био поприште бројних, веома турбулентних догађаја који су испреплетени обиљем конфликта, економских неједнакости, миграцијама становништва, деградацијом животне средине

- 1 Рад представља део истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије: *Одржива пољопривреда и рурални развој у функцији остваривања стратешких циљева Републике Србије у оквиру Дунавског региона.*
- 2 Др Миливој Гајић, редовни професор; др Ковиљко Ловре, редовни професор; др Станислав Зекић, доцент; Маринко Кресоја, асистент; Департман за Аграрну економију и агробизнис, Економски факултет Суботица, Сегедински пут 9-11, 24000 Суботица, Србија.

и уништавање културно-историјског наслеђа, недостацима адекватне инфраструктуре, као и променама политичких режима после 1990-их година. Међутим, падом „гвоздене завесе“ и након бројних проширења Европске уније, створени су услови који омогућавају проширење сарадње међу државама ове регије. За Србију река Дунав представља велики потенцијал у смислу широког спектра развојних могућности – од унапређења транспорта до развоја туристичких активности. Дунавско поречје је углавном окружено руралним срединама, које у дивезификацији привредних активности могу да рачунају на смањење руралног сиромаштва, феномена присутног у већини транзиционих земаља, па и у Србији.

Дунавски регион – основне карактеристике и развојни потенцијали

Ток Дунава се простире у дужини од 2.850 км са површином поречја од 817.000 км², те по дужини тока представља другу реку у Европи. Дунав је река од међународног значаја јер протиче кроз или чини границу десет земаља: Немачке, Аустрије, Словачке, Мађарске, Молдавије, Хрватске, Србије, Бугарске, Румуније и Украјине. У речни састав Дунава спада и девет других држава: Италија, Пољска, Швајцарска, Чешка, Словенија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Македонија и Албанија. На Дунаву се налазе чак четири главна града: Беч, Братислава, Будимпешта и Београд, док се Букурешт налази у непосредној близини Дунава. Такође, на њему се налази и неколико релативно већих градова, као што су: Линц, Нови Сад и сл. Дунав, поред реке Волге у Русији, представља највећи пловни пут у Европи, мада по обиму транспорта значајно заостаје за реком Рајном.

Читав ток Дунава може се поделити на три дела: горњи, средњи и доњи ток, док на свом путу до Црног мора има преко 300 притока. Отварањем канала Рајна-Мајна-Дунав, отворен је пут између Северног и Црног мора, што проширује комерцијалну употребу вода, пошто је отворена могућност бродовима да прелазе из источне у западну Европу. Такође, такав вид фреквентности коришћења Дунава захтева потребу за знатно обимнијим регулативама и прописима који се пре свега односе на навигацију и забрану загађивања вода. Посматрајући у целини, читав ток Дунава представља немерљив значај и допринос за читав европски континент, а око 86 милиона људи живи у дренажној области Дунавског тока.

За међународни пловни пут, Дунав се уређује документима Париског и Берлинског конгреса 1856. и 1878. године, респективно, као и Статутом Дунава из 1921. Београдским споразумом, усвојеним на конференцији у Београду 1948. године, седам подунавских земаља потписало је Споразум о режиму слободне пловидбе Дунавом, са основном идејом да се омогући слободна пловидба Дунавом у складу са интересима и сувереним правима подунавских земаља. Овим Споразумом основана је Дунавска комисија, коју данас чини једанаест земаља: Аустрија, Бугарска, Хрватска, Немачка, Мађарска, Молдавија, Словачка, Србија, Румунија, Русија и Украјина, а њен основни циљ је одржавање и побољшање услова пловидбе на Дунаву.

Међутим, и даље постоје многи притисци на ток реке Дунав, који истовремено представља основу за сарадњу, али и жариште бројних конфликта због размимоилажења интереса између земаља Дунавског тока. Притисци се могу сагледати у виду изазова попут:

- Очувања речног тока, како би се омогућило континуирано стварање електричне енергије, а истовремено и обезбедио простор за одлагање индустријског, као и отпада урбаних средина;
- Очувања и проширења пловних путева;
- Обезбеђења адекватне количине воде за наводњавање, индустријску употребу и остале економске користи;
- Заштите квалитета воде за пиће, наводњавање, рибарство, туризам и очување природе;
- Испуњења свих превентивних мера како би се на што лакши начин спречило изливање река из свог корита, и
- Заштите река и њихове непосредне околине као места за станиште дивљих животиња, рекреацију и туризам (Lingrooth, 1990).

Земље које леже на самој обали тока Дунава, геополитички и економски се у многоме разликују, али би требале бити сагласне у вези са свим претходно наведеним изазовима. Ипак, широка лепеза могућности искоришћавања потенцијала воде ствара ни мало занемарљив број конфликтних ситуација између земаља Дунавског тока. Штавише, сви трошкови и користи повезани са искоришћавањем расположивих потенцијала Дунавског региона нису подједнако распоређени међу земљама на обали Дунава, што мање или више истиче неравнотежу међу њима. Није превише захтевно уочити да земље горњег тока Дунава, које су економски развијеније, користе реку за одлагање индустријског и градског отпада, као и генерисања енергије. У прилог претходној констатацији иде и чињеница да Немачка и Аустрија имају највећи број хидроелектрана које се налазе на Дунаву (Margesson, 1997). Средњи и доњи ток Дунава су у већој мери ограничени потенцијалима за производњу енергије, а поред тога су и у већој мери загађенији због одлагања материјала различите садржине у земљама горњег тока. Такође, земље средњег и доњег тока Дунава, које су мање развијене од земаља у горњем току, у знатној мери зависе од Дунава због система наводњавања, богатства рибе и развоја туризма, али се истовремено боре са утицајима знатно слабијег квалитета воде и мањом количином воде, што је настало као резултат искоришћавања капацитета реке у горњем току.

Могући конфликти међу земљама, у вези ресурса свеже воде из река попут Дунава, се драматично увећавају са повећањем корисника, односно, броја становника, повећаном тражњом за пољопривредно-прехранбеним производима, утицајима које ствара индустријализација, интензивнијом урбанизацијом и употребом веће количине воде у пољопривреди. Међународни закон би требало да обезбеди

механизам који би у целости обухватао могућности стварања и решавања конфликта. Међутим, док такав, јединствен, закон не ступи на снагу од значаја су бројни принципи, уговори између земаља и конвенције које регулишу употребу водних ресурса доступних у земљама кроз које протичу реке. Најчешћи облици таквих уговора склопаних у прошлости, у већини случајева билатералног или мултилатералног карактера, обухватају употребу водних ресурса (McKaffrey, 1993). Тим путем су, у прошлости, обухватани бројни проблеми попут пловидбе, права у коришћењу вода и управљање током кроз земљу. Истраживања новијег датума наглашавају императив менаџмента приликом контролисања изbacивања хранљивих састојака у речне токове и заштиту или враћање екосистему самих токова, не би ли се на ефикаснији начин одржавали токови и утицало на увећање хранљивих састојака воде (Mulholland, 2008).

Сам развој правних норми којима су обухваћени међународни токови у основи су одређивани сучељавањем две доминантне идеје: сувереност земаља на обали реке и интернационализација (Zachlin, Caffish, 1981). На основу ове две идеје, временом су развијене четири теорије које обухватају широк опус интерпретација, од изразитог национализма до регионалних међународних кооперација, у погледу права употребе вода и алокације:

- *Хармонова доктрина* којом се исказује подршка појму апсолутне суверености земаља које се налазе узводно;
- *Апсолутни територијални интегритет* којим се обезбеђују све земље низводно и употреба реке у неизмењеним условима;
- *Ограничени територијални суверенитет* којим се одобрава употреба водних токова, али уз истовремено адекватно контролисање, како се не би испољили неки негативни утицаји на остале земље, и
- *Заједнице од интереса* којим се наглашава узајамни и удружени напор у развоју реке од стране свих земаља речног тока (Linerooth, 1990).

Очигледне промене у вези са Дунавским регионом посебно се односе на периоде проширивања Европске уније. Наиме, европске интеграције стварају широк избор могућности попут побољшања друштвено-економског развоја, повећања конкурентности, адекватног управљања самим окружењем, ефикаснијег искоришћавања ресурса, уз континуирану модернизацију безбедносних и транспортних коридора. Усвајањем стратегија за Дунавски регион истиче се допринос, као и нераскидива повезаност са Унијом, у остваривању циљева Европске уније, постављених у стратегији Европа 2020. године (EU Commission, 2010).³

3 Стратегија ЕУ за Дунавски регион обухваћа десет већ поменутих земаља кроз које Дунав протиче или чини граници, али и Чешку, Словенију, Црну Гору и Босну и Херцеговину.

Поменута стратегија „Европа 2020“ требала би да допринесе просперитету Дунавског региона, како креирањем услова за интензивније образовање, већу запосленост и остваривање напретка, тако и стварањем безбеднијег и поузданијег региона. Како би се све наведено остварило, Савет Европе је, на основу бројних закључака са састанка из средине јуна 2009. године и већ имплементираних стратегија за регион Балтичког мора, инсистирао на изради стратегије за Дунавски регион до краја 2010. године. Стратегија се директно односи на земље чланице Европске уније, док ће земље које су се кандидовале за чланство, у контексту широке лезе околности, добити адекватну подршку.

Дунав као фактор опште-економског и руралног развоја Србије

Од 2.411 км пловне дужине Дунава, кроз Србију пролази 588 км и поред копненог коридора X, представља други европски саобраћајни коридор – Паневропски транспортни коридор VII. На овај начин Србија се директно саобраћајно повезује са земљама у којима је Дунав плован, а преко канала Рајна-Мајна-Дунав, индиректно и са другим европским земљама. Како речни транспорт представља најјефтинији вид транспорта, ово указује на велике потенцијалне користи које Србија може имати од развоја, пре свега теретног, али и путничког саобраћаја на Дунаву.⁴ У том контексту је неопходно ревитализовати и/или изградити лучке капацитете, који су услов за већи ниво искоришћености Дунава као пловног пута.

На Дунаву се налазе два највећа српска града – Београд и Нови Сад, али и већи број релативно мањих места – Апатин, Бачка Паланка, Панчево, Смедерево и други. На самом Дунаву и у његовој непосредној близини живи око 3 милиона становника Србије⁵, што представља нешто преко 40% становништва земље⁶. Нешто мање од половине од овог броја је становништво које живи у руралним регијама. Подунавско подручје у Србији представља и привредно најразвијенији део земље. На Дунаву се налазе и две највеће хидроцентрале у Србији – Ђердап I и Ђердап II, чија годишња производња електричне енергије износи око 7 хиљада ГWh, а процењује се да то није максимални потенцијал ове реке за производњу хидроенергије.

На Дунаву се налазе веома значајни природне вредности, као што су: Ђердапска клисура, тј. Национални парк Ђердап, Национални парк Фрушка Гора са

4 Тренутно, у теретном саобраћају доминира превоз минералних и неминералних сировина, а код путничког саобраћаја доминирају велики туристички бродови – крузери..

5 Наведени број становника односи се на становништво града Београда и 27 општина чије подручје излази на обале Дунава, а не искључиво на места која се налазе на самом Дунаву.

6 webrzs.stat.gov.rs

великим бројем старих манастира, као и други природни потенцијали који се налазе уз дунавску обалу. Поред тога, постоји и велики број културно-историјских споменика, као што су археолошки локалитети: Лепенски вир, Винча, Виминацијум и Трајанова табла, али и већи број великих тврђава: Петроварадинска тврђава, Калемегдан, Смедеревска тврђава и сл. Све ово чини да Дунавско подручје даје велике потенцијалне за развој туристичких активности, које би се могле односити на ловни и риболовни туризам, гастрономски туризам, као и крстарења Дунавом и слично.⁷

Од руралних подручја на Дунав је у највећој мери „наслоњен“ Равничарски регион, односно подручје АП Војводине, с једне стране, а мањим делом и Брдско-планински регион, тј. североисточни део централне Србије.⁸ Равничарски рурални регион представља најразвијеније рурално подручје Србије, с релативно добро развијеном инфраструктуром, добрим условима за развој пољопривреде и нешто повољнијом образовном структуром становништва. С друге стране, подручје које се налази уз доњи ток Дунава кроз Србију, представља једно од најнеразвијених руралних подручја Србије – Хомољске планине, подручје Ђердапа и Тимочка крајина. Како је сиромаштво у Србији, као и у већини транзиционих земаља, и рурални феномен, Дунав може представљати развојну шансу за већину околног руралног подручја и то кроз унапређење руралног туризма и диверзификацију привредних активности.

Закључна разматрања

Дунав је веома значајна европска река, која представља окосницу воденог саобраћаја у Западној, Централној и Југоисточној Европи. На његовом току се налази већи број држава и неколико европских престоница, а значајан је и као велики водни потенцијал, како у смислу снабдевања водом, тако и с аспекта производње електричне енергије. Дунав је целим својим током кроз Србију плован, повезује два највећа града и у његовој близини се налазе два национална парка, као и друге природне и културно-историјске вредности. Рурална подручја Србије у оквиру Дунавског региона, могла би имати знатне користи од искоришћења ових развојних потенцијала. У том контексту, неопходна је јасна визија коришћења овог изузетног ресурса, као и адекватна стратегија за постизање жељених циљева.

7 Стратегија развоја туризма Републике Србије од 2010-2015. године посебну пажњу посвећује Дунаву, као атрактивној туристичкој дестинацији, како за стране, тако и за домаће туристе (од 14 мастер планова урађених у оквиру Стратегије, чак четири се односе на Дунав).

8 Региони дефинисани према: Богданов Н. (2007).

Литература:

1. Богданов Н. (2007): „Мала рурална домаћинства у Србији и рурална непољопривредна економија“, УНДП, Београд.
2. European Commission (2010): „European Union Strategy for Danube Region“, Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.
3. European Commission (2010): „Europe 2020 – A strategy for smart, sustainable and inclusive growth“, Brusses.
4. Gorove S. (1964): „Law and Politics of the Danube“, Martinus Nijhoff, The Hague.
5. Linnerooth J. (1990): „The Danube River basin: negotiating settlements to trans-boundary environmental issues“, Natural Resources Journal 30, pp. 629-660.
6. Margesson R. (1997): „Reducing conflict over Danube waters: equitable utilization and sustainable development“, Natural Resources Forum, Vol. 21, No. 1, Elsevier Science Ltd, Chichester.
7. McCaffrey S.C. (1993): „Water, politics and international law“, Water in Crisis, Oxford University Press, New York.
8. Mulholland, P. J. et al, (2008): „Stream denitrification across biomes and its response to anthropogenic nitrate loading“, Nature, No. 452, pp. 202–205.
9. Official Journal of the European Communities (1990): „Agreement Between the Federal Republic of Germany and European Community, and the Republic of Austria on Cooperation and Management of Water Resources in the Danube Basin“, Council Decision of 22 March 1990, L 90, 5. April 1990.
10. Pringle C., Vellidis G., Heliotis F., Bandacu D. and Cristofor S. (1993): „Environmental Problems in Danube Delta“, American Scientist, July-August, pp. 350-361.
11. Zacklin R., Caffisch L. (1981): „The Legal Regime of International Rivers and Lakes“, Martinus Nijhoff, The Hague.
12. *webrzs.stat.gov.rs*
13. *www.dunavskastrategija.rs*
14. *www.euroaktiv.com*
15. *www.euroaktiv.rs*

DANUBE AND DANUBE REGION – IMPLICATION ON RURAL DEVELOPMENT IN SERBIA

Abstract

The history of the Danube countries was marked by conflict in pursuit of achieving a wide range of individual interest, defining the long-term relationships between them. However, over the last half a century, these countries have been searching for the common interests, in order to use the natural resources of the Danube basin more effectively. Danube waterway is immensely important for all Danube countries due to the Rhine-Main-Danube canal which links North with Black Sea. At the same time, the frequency of this form of transport requires the adoption of numerous regulations aimed at ensuring free navigation on the Danube. Of course, this has to be done in a subtle way, aligning individual interests in order not to violate the sovereignty of the Danube countries. Danube waterway through Serbia greatly facilitates communication with neighboring countries, and further the European Union. This has opened the possibility for improvement of economic conditions through diversification of economic activities, promotion of rural tourism development and hence the development of rural regions in the Danube basin.

Key words: *Danube, Danube region, Serbia, rural development.*